

FRANCIS POTY ET JEAN-LOUIS DELAET

MÉMOIRE OUVRIÈRE. HISTOIRE DES FÉDÉRATIONS.
CHARLEROI 1885–1985.

(*Munkásemlékezet. A tartományi szervezetek története. Charleroi 1885–1985.*)

Institut Emile Vandervelde. Bruxelles, PAC. 1985. 209.

Charleroi többjelentésű fogalom mindenki számára, aki a belga munkásmozgalom történetével s Belgium szociális keresztmetszetével kicsit is megismerkedett. Charleroi ugyanis a „vas-acél” korszak igazi ipari szíve volt, még hozzá pontosan a vas-acéliparnak, de úgy, hogy közvetlen az ipari város mentén húzódtak a szénmedencék is. (A Van Gogh által sokszor megfestett Borinage szénmedence központja ugyan Mons volt, de a távolság a két város között kisebb, mint Budapest és Tatabánya között.) Charleroi volt az üvegyárak egyik belgiumi központja is – s ezzel együtt a heves szociális konfrontációké, bár a vallon területeken ennek mindig is több góca akadt (Mons, Liège, Verviers).

A kötet szerzői történeti visszapillantásukat az 1830-as éveknél kezdik, a polgári-nemzeti forradalom szociális vonatkozásainál, hogy utána az 1840-es évek kezdetétől már azt vizsgálják: egyfelől milyen szálon tapadt éppen Charleroihoz a sajátos szocialista értelmiségi szellemi úttörés, másfelől, miként követik egymást az 1840-es évektől a munkások spontán gazdasági sztrájkjai.

A szerzők figyelmét nem kerülte el a liberális párt és a munkásság viszonya, az, hogy a liberális pártnak milyen volt (vagy nem volt) a szociális politikája. Szót ejtenek az I. Internacionálé helyi hatásáról, majd arról, hogy az 1870-es évek végén, az 1880-as évek elején miként eresztenek már tartósabb gyökeret az új típusú szakszervezetek, szövetkezetek. Charleroi volt az a kivételes ipari centrum, ahol az 1880-as évek elején Ganddal és Brüsszellel szemben nem azonnal a szocialista csoportok, hanem a „Munka Lovagjai” fejtettek ki jelentős szervezőmunkát, főként az üveg munkások körében.

Ezután háromféle síkon is következik be váltás. 1886-ban kirobban a híres belga munkás „Jacquerie”, aminek középpontja éppen Charleroi lett. A felkelés-lázadás véres incidensekkel járt, elhúzódott, de egyik eredménye kétségtelenül az lett, hogy a „munkáskérdés” a közfigyelm előterébe került, s a kormány elkötelezte magát a szociálpolitikai törvényhozás megvalósítására. Ugyanakkor született meg 1885-ben országos szinten a Belga Munkáspárt (POB), ami azután átrajzolta az egész országos munkásmozgalmi arculatot; így Charleroi-ban is. S a harmadik mozzanat: feltűnt egy fiatal szocialista értelmiségi: az ügyvéd, publicista, esztéta, széppró Jules Destrée, akinek nagy része volt abban, hogy a POB itt mély gyökereket tudott eresztetni. Persze mindebben szerepet játszott az 1873–1896-os elhúzódó gazdasági válság, amely éppen az 1884–1887-es időszakban érte el mélypontját, aminek az 1886-os munkásfelkelés is egyik látványos eredménye volt, s ami elsöpörte a régi gazdasági, liberális axiómát, s a „felsőket” is – évtizedes késéssel – rákényszerítette az állami szociálpolitika elvének elfogadtatására.

S ha Charleroi ezekben a küzdelmekben 10–20 ezres megmozdulásokkal tűnt ki, nem maradt el a politikai szabadságjogok megszerzéséért vívott küzdelem terén sem. Ennek a tétje – ismeretes módon – az általános titkos választójog megszerzése volt. Az emlékezetes 1893. évi országos általános sztrájkot követő reform nyomán zajlott le az 1894. évi választás Charleroi-ban is. Itt a censusos választás nyomán 40 ezer választónak volt egy, 19 ezernek két, és 15 ezernek három választójoga. Nem kevésbé érdekes, hogy a POB jelöltjei mellett a szélesebb Demokrata Szövetség (vagyis a pártközi „baloldali” koalíció) is külön jelölteket állított, akik között voltak szocialista professzorok (Vandervelde), ügyvédek (Destrée) és üvegyári mun-

kások, bányászok. A generációs megoszlás itt is megegyezett a nemzetközi tapasztalatokkal. Az eredmények ekkor s a következő, 1898-as választáson is jellegzetesen alakultak: a 350–370 000 fős városban 10 000 szavazatot kaptak a szocialisták, 34 000-et a katolikusok és 67 000-et a liberálisok. Egyelőre még hosszú harcot kellett megvívni, amíg az egyenlő általános választójogot ténylegesen kivívták (1918 után). E hosszú korszakra vonatkozóan azonban a kötet nyomon követi a különféle munkás- és szocialista erők helybeli összefogását, a buktatókat, a fel- és leszálló ágak változásait és azok sokféle összefüggését. Külön alfejezetet szenteltek a nyolcórás munkanap kivívására irányuló erőfeszítéseknek, az iskolapolitikának, a munkáskultúra kérdéseinek és természetesen a szakszervezetek helyi megerősödésének. (Mindez persze nevekkal, számokkal, sőt bibliográfiai utalókkal.) Talán még egy területet kell itt külön is kiemelni: a szocialista ifjúsági mozgalmat, amely Belgiumban általában is rendkívül erős volt.

Itt nem tudjuk a szerzőgazó szálatát, sem az időben bekövetkező fordulatokat mind nyomon követni, nagy ugrással, 1932-nél folytathatjuk a bemutatást. Miként Franciaországban, a gazdasági válság talaján 1932-ben itt is bekövetkezett az erőteljes „balrafordulás”. A választásokon a szociáldemokraták új mandátumokat szereztek, új helyi, községi, városi tanácsokban kerültek többségbe. S az előretörés folytatódik, 1933-ban a munkanélküliség kérdésében éleződik ki a küzdelem, s ebben a körzetben a POB 150 000 (!) aláírással petíciót terjeszt be a kormány lemondására, miután a keresztényszocialisták visszaléptek saját kongresszusi vállalásuktól: a munkanélküli segélyek folyósításától.

Persze a küzdelem folytatódott, De Man itt is fellépett és a „Munkatervet” népszerűsítette. 1935-re bekövetkezett országos szinten a frontáttörés, szocialista miniszterek kerültek a kormányba — mint a szerzők megjegyzik —, de az öt szocialista miniszter közül egy sem került ki Charleroi-ból és általában „a fekete országból”. Holott, ami az erőviszonyokat illette: Charleroi vitathatatlanul a szocialisták erőssége volt. 1914 előtt ezt a plurális választójog leplezte, azonban az 1936-ban, a belga „nyitás” kezdetén megtartott új általános választás e városban olyan eredményt hozott, hogy 67 ezer szocialista szavazóval szemben a katolikusok csak 14 ezer, a liberálisok 11 ezer szavazatot kaptak. S a helyi sajátosságokhoz tartozott, hogy a kommunisták itt 18 ezer, a fasiszta rexisták 11 ezer szavazatot kaptak.

Az 1935–1936-os „nyitás” idején (amibe beletartozott a nevezetes 1935-ös általános sztrájk is) ehelyütt is elsősorban a gazdasági és szociális szférákban történtek az összeütközések. Itt is a közmunkák, a bank- és hitelélet állami ellenőrzése, a munkanélküliség visszaszorítása volt a tét. Már ekkor kezdődött ugyanis az ipar strukturális és regionális átcsoportosulása, Flandria megugrása és Vallonia visszafejlődése, amire persze már ekkor felfigyeltek. De mindezt politikai tétek vaskosan „fűszerezték”, így egyelőre a rexisták ellen különösen éles ellenkampány bontakozott ki, másfelől pontosan e régióban volt a legerősebb nemcsak a Hitler, hanem a Franco-ellenes mozgalom, annak követelése, hogy Belgium látványosan álljon ki a spanyol köztársaság mellett. Ebben a kérdésben a POB vezetésében is ellentétek keletkeztek; Vanderveelde és az „öreges” internacionalista frontja éppen Mons és Charleroi és a „vallón” szocialista szervezetekre támaszkodhattak, mint szilárd bázisra.

Belgium az a ritka ország volt, ahol még 1939-ben is általános választásokat tartottak a „gazda” Vanderveelde 1938 decemberi halála után. A charleroi-i eredmények nagyon tanulságosak voltak. A szocialisták 1936-hoz képest ugyan veszítettek támogatóikból, de messze megtartották biztos vezetésüket 61 ezer szavazattal. A katolikusok erősödtek, 14 ezerről 21 ezerre, a liberálisok méginkább, 11 ezerről 23 ezerre. A kommunisták visszaestek, de erősek maradtak (18 ezerről 14 ezerre). A rexisták látványos vereséget szenvedtek: 11 ezerről 4 ezerre estek vissza. Az összefüggések eléggé világosak.

Mindehhez hozzákivánczozik, hogy a charleroi-i szocialisták, akik De Mannal és Spaakkal szemben sok kérdésben az ellenzék bázisát képezték, a kormánnyal szemben egyfelől ellenzéki szerepvállalásra készültek, hogy — miként vezetőik vallották — utána tiszta szocialista kormányt alakíthassanak. A háború természetesen mindezt jó időre elmosta. Mielőtt azonban még a két háború közötti korszaktól búcsút vennék, fontosnak vélem jelezni, a kötet ezúttal is külön-külön alfejezetet szentel a szakszervezetek, a szövkezeti mozgalom, az ifjúsági mozgalom és a kulturális élet területeinek. Ami a szakszervezeti mozgalmat illeti — miként

Franciaországban is – középpontba került a 40 órás munkahét, a fizetett szabadnapok, a szakszervezetek létének törvényes szavatolásának, a drágaság és a reálbérek, a munkásbiztosítás kérdései, amiben a helyi szocialista lap, a Journal de Charleroi ugyanúgy jelentős szerepet játszott, mint a Munkásoththon és a különféle kulturális szervezetek. Ugyanúgy a korszakváltáshoz tartozik, hogy amennyiben az 1914 előtti korszak szocialista helyi nagyjai (mindenekelőtt Destrée) értelmiségiek voltak, e korszakban a helyi „gazda” s az országos pártvezetőség tagja és a vasasok elnöke Arthur Gailly már vasmunkás.

Belgium az az ország volt, ahol a fasiszta, hitleri veszély már 1937-től éles vitákat kavart a szocialista pártban. Így Godefroid, a szocialista ifjúsági mozgalom főtitikára még 1939 januárjában „szégyennek” minősítette, hogy a belga kormány Spaak szocialista külügyminiszter vezérletével követet küldött Francóhoz, majd ugyancsak ő volt az, aki 1939 telén elmarasztalta a szovjet külpolitikát, „aminek semmi köze a marxista és humanista szocializmushoz, s ami a sztálinizmus morális elrothadása”.

A kötet külön fejezetet szentel a második világháborúnak. Így a furcsa háború korából felidézük Gailly szavait 1939. november 5-ről, aki egyfelől jól látta a szövetségesek részéről a háború antifasiszta lényegét, amikor leszögezte: „A szövetségesek győzelme a mi győzelmünk is, miként a vereségük is a miénk lesz”, de ugyanakkor a szokásos „nemzeti egység” javaslatokkal szemben legalább ilyen élesen fogalmazott, amikor leszögezte: „semmilyen okot nem látunk arra, hogy elfogadjuk, hogy a munkáltatók nagyobb áldozatokat követeljenek tőlünk, amikor az ipari aktivitás fellendülőben van és az árak emelkednek..”

Majd következett a háború újabb szakasza, Belgium náci lerohanása, III. Lipót kapitulálása 1940. június 25-én, amit követett a pártelnök, De Man híres június 28-i pártfelosztó nyilatkozata, amit a belga szocialista vezetők közül többen azonnal árulásnak minősítettek, de mindenesetre még többen nemhogy nem követtek, hanem azonnal az ellenállásra, továbbélésre szervezkedtek. A kötet ezt helyi méretek között jól bemutatja. A belga ellenállás nem szorítkozott csak szavakra, röpiratokra.

1944–1945 Belgiumban is meghozta a fordulatot. A Belga Szocialista Párt Charleroi körzetében is újjáalakult, talán még nagyobb erővel és presztízzsel. A vezetőség részben megváltozott, 1937 és 1944 között a régi „öreg gárdából” sokan meghaltak, a párt mégis egészében érintetlen és ütőképes maradt. A párt tagjai vagy otthon, vagy a londoni emigrációban az antifasiszta harcot vállalták. A várost is maguk szabadították fel!

Igazán jellemző, hogy a kilenc, e régióból kikerülő parlamenti képviselő (akik persze a vezetési törzset alkották) milyen foglalkozású és korú volt. A legfiatalabb 45 éves, a legidősebb 69 éves, az átlagéletkor 50-en felül volt. A többség a régi, tapasztalt gárdából került ki. A képviselők fele bányász és vasmunkás, 3 pedig értelmiségi: egy ügyvéd, egy egyetemi professzor és egy tanító. Az adatok beszédesek.

Miként beszédesek a választások első eredményei is. Az 1946 februárjában megtartott első parlamenti választáson a hárompárti koalíció, amelynek a szocialisták, kommunisták(!) és liberálisok voltak tagjai, országosan a szavazatok 53,5%-át kapta meg, amiből a szocialisták egyedül 31,6, a kommunisták 12,7%-ot szereztek meg. Vallon területen az adatok így festettek: 67,7%, amiből a szocialisták 36,7, a kommunisták 21,7%-ot kaptak, a charleroi-i választókörzetben pedig a koalíció 79,5%, amiből a szocialisták egyedül 46,9, a kommunisták 25,4%-ot, a liberálisok csak 7,2%-ot kaptak. Az eredmények mögött igazán nem nehéz az osztály-szociális szempontokat látni, amit természetesen itt is át és áthatnak történeti tradíciók, személyes tényezők, s persze az is, hogy a háború után ez a charleroi-i munkásság igazán nem kívánt visszatérni a háború előtti viszonyokhoz.

A kötet szerzői aláhúzzák, hogy Belgiumra is – érthetően – jelentős mértékben hatottak a kiterjedt angliai államosítások és a Bevan-féle új egészségügyi rendszer bevezetése. Mind ezért a belga szocialisták is harcoltak, programjukba vették, de mint a kötet szerzői aláhúzzák: nem elég határozottan küzdöttek ezek realizálásáért, noha a kormánykoalícióban részt vettek.

Az országos és a regionális fejlődés ezúttal is eltéréseket mutatott, méghozzá „tradicionálisakat”. Országos szinten hamarabb született meg a szocialista-keresztényszocialista koalíció, amit a charleroi-i szocialisták opponáltak. Nagyobb határozottságot követeltek a szociálpoliti-

kai törvényhozás terén. 1949-ben, az újabb parlamenti választáson Belgiumban is bekövetkezik – a nemzetközi trendeknek megfelelően – a baloldal visszaesése, de némi eltéréssel. A szocialista párt országosan mindössze csak 2%-ot veszített, míg Valloniában általában 1,5%-ot nyert, Charleroi környékén viszont 0,5% nyereséget könyvelhetett el. A kommunisták országosan általában elveszítették szavazataik felét, de Charleroi ipari körzeteiben megtartották 20%-os arányukat.

Az 1950. évi politikai válság idején, a király visszatéréséről döntő szavazáson, amikor a belgák általában 57%-ban megszavazták a vissztérést, az aktívan antifasiszta Charleroi és a Mons-Borinage körzete 67%-ban nemmel(!) szavazott. S ez volt az a periódus, amikor e körzetben sűrűn hangzottak el a köztársaságot életető jelszavak, s hatalmas erejű tömegdemonstrációk voltak, amelyek végül is Lipótot lemondásra kényszerítették.

A belpolitikai események mellett persze nem kevésbé lényeges az elhúzódó trendek, örökségek érvényesülése. Így ezekben az években a gyermekhalandóság a bányavárosokban és ipari településeken sokkal magasabb volt az országos átlagnál, s így – minthogy ezekben a városi testületekben biztos szocialista többség volt – kialakították a megfelelő egészségügyi-szociális-anyasági hálózatot, ami kiegyenlítette e vonatkozásban a vagyoni egyenlőtlenséget. S ezt követte azután a kötet szerzőinek terminológiájával „a szocialisták aranykora” az 1950-es években, amikor a hidegháború, s a szocialisták nemzetközi visszaesése ellenére ebben a körzetben két választáson is (1954-ben és 1958-ban) a szocialisták egymagukban 65–75%-os többséget tudtak szerezni.

Az általános képet erről az 1945–1961-es periódusról több fontos részfejezet egészíti ki a szocialista közszéki, oktatási, kulturális, nő- és ifjúságpolitikáról, illetve helyzetről. Külön is érdemes megemlékezni a sajtóviszonyokról. Ebben a periódusban Charleroi körzetében két szocialista napilap és egy hetilap jelent és élt meg. A l'Indépendance – amely az ellenállás illegális orgánumból „váltott át” legális napilappá – 35–40 000 példányban jelent meg; a másik sajtóorgánium, a Journal de Charleroi valamikor liberális lapként indult, de a város és körzet hangulatának, összetételének megfelelően a századfordulótól már szocialista színezetet öltött. A lap az 1950-es években még 50 000, az 1960-as években 35 000 példányban jelent meg.

Ezt a szocialista „aranykort” követte azután a gazdasági-szociális földcsuszamlás, a „struktúraváltás”, a szén-vas-acél-üvegipar-kohászat visszafejlesztése, ami a vallon területek elerőtlenedésével, sőt kifejezetten pusztulásával, hallatlan munkanélküliséggel járt együtt. E folyamat nyitó fázisát jelezte a híres 1961. évi általános sztrájk, aminek véltje éppen a szociális reformok s az állami forrásokból történő szűkséges gazdaságfejlesztés volt. A kötet mindennek jó tízoldalas, rengeteg adattal alátámasztott fejezetet szentel. S ezt a sztrájkot követte történetileg és e kötetben is az a korszak, aminek a szerzőpáros azt a főfejezet-címet adta: „Válságok és átalakulás, 1961–1972”. Politikailag ez nem járt azonnal politikai átstrukturálódással. A korszak elején az 1961-es választáson a szocialisták tartották magukat, Charleroi-ban elnyerték újra a szavazatok 55%-át, a kommunisták még előre is törtek, ugyanakkor a politikai-szociális ellentét^{es} nyomán 1961-ben még új értelmiségi, független, kritikus és befolyásos hetilappal (la Gauche) gazdagodott a paletta. 1964-re azonban a jelzett mély társadalmi-gazdasági változások már kezdték éreztetni hatásukat: a szocialisták 6%-kal visszaestek, és ez a tendencia tovább tartott az 1960-as évek második felében is. Ugyanakkor jóval kisebb mértékben, de megerősödtek a szélsőbalos csoportok és a kommunisták is. A szocialista szerzők – a mély társadalmi folyamatok mellett – a visszaesést annak is tulajdonítják, hogy a gyakorlatban az egészségügyi politikában a szociális szempontok nem érvényesültek, hogy a nyugdíjknál értékvesztésegeket tapasztaltak. Ez az oka annak, hogy az 1961–1965-ös választás között a szocialisták 15%-os drámai visszaesést könyvelhetek el Charleroi körzetében (55-ről 40%-ra) – egész Valloniában 47%-ról 35%-ra –, amivel egyidejűleg a különféle szélsőbaloldali csoportok 6%-kal törtek előre.

A szerzők mindezzel kapcsolatban felvetik: „mi történt a régi szocialista választókkal?” Persze részben bekövetkezett jelentős elöregedés, a párt élvonalbeli helybeli vezetői 70 évesek lettek, a közben bekövetkezett a „baby-boom” következtében a társadalom átlagának megfia-

talodása, megváltozott a nők helyzete és társadalomképe, a munkásság összetétele, egy részének életszíntje. Változtak a tömegkommunikációs eszközök és ezeknek helyzete; a szocialista orgánumokat részben el-, illetve át kellett adni, felvásárolták őket. S minderre visszahatott a flamand-vallon sűrűlódás elmérgesedése, a „vallol nemzeti egység” felerősödése a szociális motívumok rovására.

1972-re bekövetkezett az új átalakulás, a megújódás. Fiatalabb vezetők kerültek előtérbe (45 és 59 év közöttiek), nagyobb lett az értelmiségiek aránya, a szocialista párt inkább különvált a szakszervezetektől, s nyitottabb lett az új társadalmi rétegek felé. De mindennek háttérben az áll, hogy Charleroi körzetének lakossága az üzem- és bányabezárások nyomán az 1965-ös 490 000-es csúcstről 1985-re 440 000-re apadt. Az aktív dolgozók száma 1961-ben e körzetben 171 000, 1970-ben 158 000 volt.

S pontosan ezen az alapon következett be a szocialista párt és a szakszervezetek párhuzamos, de mégis összecsengő megújódása. Mindkét szervezet a valóság kritikus elemzését hirdette meg. Szembe kellett nézniük a flamandok (beleértve a flamand szocialisták egy részének) közömbösségével a vallon problémák iránt, így kellett saját terveket kialakítani a vallon gazdaság megújítására, ami a legkevesbé sem jelentette a szociálpolitikai követelések feladását. Sokkal nagyobb súlyt helyeztek a nők és fiatalok megnyerésére. Az 1970-es közszégy választások hozták meg az első eredményeket: a szocialisták ismét elnyerték a szavazatok 50,3%-át, újjáalakult néhány ifjúsági és kulturális szocialista szervezet. A szocialisták ebbe az igazán kritikus helyzetbe került régi típusú ipari központban is meg tudtak újhódni, szocialista szellemben.

Az 1985-ben megjelent kötet az utolsó tíz év eseményeit sajnos már nem követi megfelelő mélységben nyomon. Az 1958–1972-es korszak azonban így is több mint tanulságos, hát ha még ehhez hozzátesszük a nálunk nagyon is elfelejtett jelenséget, hogy az 1988-as országos választáson a keresztényszocialisták elveszítették vezető szerepüket, az ország legnagyobb pártja ismét a szocialista párt lett, és a párt az ellenzékéből ismét a kormányba került. A siker még jelentősebb volt a vallon területeken. Az utolsó tíz-tizenöt év története így még tanulságosabb lesz. Éppen ezért idézzük a Belga Szocialista Párt 1987 novemberében elfogadott programjából azokat a sorokat, amelyek elválaszthatatlanok az 1988-ban bekövetkezett politikai frontátöréstől: „A Martens–Gol kormány gazdaságpolitikája egyszerűsített könyvelési és költségvetési logikát követett... Hat éven át deflációs politikára kényszerítették a lakosságot. A válság terhét masszívan a kis- és közepes jövedelműekkel fizettették meg, miközben gyarapították a nagy ingótkét pénzügyi intézkedések által. Emlékeztetünk arra, hogy a Martens–Gol kormány számos adóval terheli a háztartások jövedelmét, mindenekelőtt a vállalatok, továbbá a kincstár javára... igazságtalan, olíberális sugallatú gazdasági terve perspektíva nélküli társadalomhoz vezetett, ahol a szegények még szegényebbek és a gazdagok még gazdagabbak lesznek.”

A koncepciók közötti eltérések eléggé világosak, a politikai fordulat is az volt. A gazdasági, társadalmi folyamatok következményeinek és a 15–20 év belső szakaszolásának elemzése nyilván további sokoldalú vizsgálatra szorul.

Jemnitz János